

Studieplan

Nycklar till kunskap

Om människans bruk av naturen

Studieplanen till "Nycklar till Kunskap" är framtagen av Centrum för biologisk mångfald i samarbete med Studieförbundet Vuxenskolan och finns att hämta i PDF-format från www.cbm.slu.se och SV-nätet.

Text studieplan: Vreta Jord & Ord. Grafisk formgivning: Stina Bernström
Nycklar till Kunskap . Om människans bruk av naturen.
Håkan Tunón och Anna Dahlström (red) 2010.
Centrum för biologisk mångfald, Uppsala & Kungl.
Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm.
Boken finns i bokhandeln men kan också beställas från

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien,
kslab@ksla.se 08-14 54 77 20

Kontaktpersoner:
Håkan Tunón, CBM, 018-67 25 91
hakan.tunon@cbm.slu.se
Britt-Marie Jobacker
Studieförbundet Vuxenskolan
0708-55 30 82 bmj@sv.se

Inledning

Nycklar till kunskap är en fantastisk introduktion till en mängd olika källor som kan berika arbetet för den som släkt- eller hembygdsforskar. Detta studiematerial vänder sig till dig som vill få en fördjupad kunskap om vilka källor som finns att tillgå och hur olika discipliner kan kombineras för att belysa en fråga från olika synvinklar.

Vårt äldre naturutnyttjande spelar roll för vilket landskap och vilken biologisk mångfald vi har idag och får i framtiden. I alla tider har människan nyttjat landskapets biologiska resurser för olika ändamål. Detta bruk har förändrats under hela historien, och mycket av det äldre har också fallit i glömska. Men kunskap om traditionellt nyttjande har inte bara en kulturhistorisk betydelse utan kan även komma att vara väsentligt för framtiden.

Att rättvisande beskriva hur vi förr har använt en särskild biologisk resurs kan ibland vara en komplicerad uppgift, men det finns en mängd olika källor som var och en kan bidra med pusselbitar. Ofta behövs en tvärvetenskaplig ansats för att få helhetsbilden. Denna antologi ger en introduktion till hur man kan gå tillväga när man arbetar med en mängd olika typer av källmaterial för att skapa sig en mer rättvisande bild genom att låta olika discipliner mötas.

Antologin Nycklar till Kunskap är omfattande och beroende på gruppens ambition och fokus kan studiecirkeln läggas upp på flera olika sätt. En grupp som vill läsa mycket mellan träffarna kan välja att använda hela boken i en studiecirkel, en grupp med specialintresse av något särskilt område kan välja ut några uppsatser att fokusera på.

Gruppen kan också välja att dela upp antologiuppsatserna och läsa olika avsnitt där man redovisar för varandra. Här följer ett förslag till upplägg och därefter ett antal diskussionsfrågor till varje kapitel.

Välkommen att finna Nycklar till Kunskap!

Att komma igång!

Inled den första träffen med att göra en runda för presentationer. Upprätta också en deltagarförteckning om det inte redan finns en sådan, listan som lämnas för närvarorapportering ska omfatta adresser, gärna e-postadresser, och deltagarnas personnummer, men det kan också vara bra att göra en kontaktlista utan personnummer att dela ut bland deltagarna.

Diskutera vilka förväntningar deltagarna har på cirkeln, skriv gärna upp förväntningarna på ett papper så att ni kan stämna av i slutet av cirkeln.

Enas om hur ni vill arbeta och gör en plan för träffarna och vad ni ska arbeta med. Det är viktigt att alla är överens om vilken ambitionsnivå gruppen har och hur mycket ni ska läsa på egen hand mellan träffarna. Bäst utbyte vid diskussionen på cirkelträffarna får ni om alla har kunnat förbereda sig. Räcker det att läsa ett kapitel mellan varje gång eller läser ni alla kapitlen som hör till ett avsnitt, t.ex. Kunskap i bibliotek och Arkiv, Föremål och bilder berättar, Intervjuer och frågelistor eller Spår i landskapet och biologisk mångfald. Om ni väljer att enbart läsa en eller två uppsatser till varje gång är det klokt att prioritera vilka ni vill läsa för att begränsa antalet cirkelträffar!

Förslag till upplägg av en cirkelträff

Inled varje träff med en runda där deltagarna får kommentera vad de arbetat med sedan sist och redovisa hur arbetet gått. Stäm sedan av med den planering ni gjorde första träffen – är ni på rätt väg? Behöver planen revideras? Kom också överens om hur träffen ska dokumenteras och om ni ska följa samma upplägg för dagens träff som senast!

Dela in gruppen i mindre grupper, låt en deltagare i varje grupp göra en resumé av texten som lästs. Därefter ger de andra deltagarna sin bild. Diskutera:

- Vilken nytta kan du ha av det du läst i din egen forskning?
- Är det någon litteratur som skulle behövas för att komma vidare?
- Finns det frågeställningar som väckts under läsningen och, i så fall, vem tar reda på vad till nästa gång?
- Var kan ni finna mer information om detta område?
- Diskutera någon eller några av de förslag till frågeställningar som presenteras till varje uppsats här i studiehäftet.
- Poängtera den omfattande notapparaten och litteraturlistan som kan leda vidare för att finna mer kunskap.

Gör därefter en genomgång i helsal – jämför de diskussioner ni har haft i de olika grupperna. I slutet av cirkelträffen är det dags att komma överens om vilket eller vilka kapitel ni ska läsa till nästa gång. Diskutera också om ni vill bjuda in någon föredragshållare eller kanske göra något studiebesök. Kom också överens om var och när ni ska ses nästa gång. Avsluta den sista träffen med att göra en utvärdering och glöm heller inte att varje gång föra närvaro för rapportering! Lycka till!

Fördjupningsuppgifter till de olika uppsatserna

Vad är etnobiologi?

Vagn J. Brøndegaard

- Läs först sidan 11–16
- Efter att ha läst Vagn J. Brøndegaards uppsats: Vad är etnobiologi?
- Vilken förståelse kan etnobiologi ge dig i din fortsatta hembygds- eller släktforskning?
- Inspirerad av Vagn J. Brøndegaards inställning till informationshämtande – dela med er av era egna tips om hur ni brukar finna oväntade uppgifter! Finns det exempelvis något i veckans dagspress som är att karaktärisera som etnobiologi?

Etnobiologi, antropologi och humanekologi – studier av traditionell kunskap om naturen

Alf Hornborg

- Läs först sidan 17–24
- Efter att ha läst Alf Hornborgs uppsats: Vad är etnobiologi?
- Vad säger Alf Hornborg om den naturvetenskapliga biologin kontra den traditionella naturkunskapen?
- Diskutera de utmaningar men också möjligheter som blir belysta i exemplet med de svarta indianjordarna.
- Vad skulle ett projekt som Östarpsprojektet kunna lära oss om etnobiologi och framtida förvaltning av naturresurser? Vad känner man till om det äldre jordbruket i er bygd? Finns det forskning gjord eller människor att intervjua?
- Hur ser du på den lokala kunskapens värde i din bygd för att rekonstruera och förvalta landskapet och dess resurser?

Traditionell kunskap – en resurs för framtiden

Håkan Tunón

- Läs först sidorna 25–40
- Efter att ha läst Håkan Tunóns uppsats: Vad är etnobiologi?
- Vilken nytta kan vi ha av traditionell kunskap i framtiden?
- Vad kan det finnas för traditionell ekologisk kunskap i din närhet som kan vara nödvändig för framtiden? Ha dessa i åtanke inför läsningen av kommande kapitel för att diskutera hur er lokala kunskap kan tas tillvara.
- Hur ser du på risken att allt mer traditionell kunskap går förlorad i och med samhällets snabba utveckling och vårt allt större avstånd till hur naturen brukas?

Vad är traditionell och lokal kunskap?

Henrik Lerner & Håkan Tunón

- Läs först sidorna 41–58
- Varför är det intressant att diskutera definitioner av traditionell kunskap och lokal kunskap?
- Hur skiljer sig traditionell och lokal kunskap mot vetenskaplig kunskap enligt resonemanget på sid. 46–47. Diskutera utifrån konkreta exempel på de olika typerna av kunskap.
- Vilka är kunskapsbärare av vår traditionella och lokala kunskap idag?

Nordiska museets arkiv – en källa till etnobiologisk kunskap

Tora Wall & Christian Richette

- Läs först sidorna 59–65
- Hur har Artur Hazelius levnadshistoria präglat Nordiska museets uppbyggnad?
- Vilken typ av material kan du förvänta dig att finna i Nordiska museets arkiv?

Dialekt och folkminnesarkivens material – etnobiologi på Institutet för språk och folkminnen (SOFI): exemplet ULMA

Per-Anders Östling

- Läs först sidorna 67–72
- Vilka folkminnesbevarande arkiv finns idag och hur är de organiserade?
- Hur kan du som bygdeforskare få tillgång till samlingarna?
- Vilken typ av information ger dessa om tidigare nyttjande av naturresurser?
- Vad finns det för styrkor och begränsningar med detta material?
- Vad bör man tänka på, ur ett källkritiskt perspektiv när man använder uppteckningar och frågelistor?

Arkivens bild av skogen som resurs under 1650–1950 – en handledning

Örjan Kardell

- Läs först sidorna 73–85
- Varför är det så viktigt att ha en avgränsad och tydlig frågeställning innan du vänder dig till arkiven?
- Vilken typ av arkiv är intressanta om du vill veta mer om skogen och skogsbruket i din hembygd?
- Hur skiljer sig modernt och historisk skogsbruk åt?
- Har du fler exempel på hur olika typer av källmaterial kan kombineras för att nå resultat?

Markanvändningsdynamik – rekonstruktion med hjälp av bondedagböcker och historiska kartor

Anna Dahlström

- Läs först sidorna 87–94
- Vad krävs för att du ska kunna använda denna metod av kombinerade källmaterial som Anna Dahlström beskriver i sin uppsats?
- Vilka resultat kan man nå genom att kombinera de två källmaterialen bondedagböcker och historiska kartor?
- Har du förutsättningar att använda denna metod i din hembygd, antingen genom att använda dagböcker eller genom intervjuer?
- I artikeln redovisas två olika sätt att organisera betet. Vilken betydelse har det för produktion respektive biologisk mångfald?

Med egna ord – äldre dagböcker och självbiografier som etnobiologiska källor

Britt Liljewall

- Läs först sidorna 95–107
- Hur kan äldre bondedagböcker och självbiografier användas och hur skiljer de sig från källmaterial som inte har tillkommit på individens eget initiativ?
- Vad är utmärkande drag för bondedagböcker?
- Har du tillgång till denna typ av källor?
- I så fall, vilken typ av frågor kan du förvänta dig att få svar på ur materialet?

Källor för folkliga växtnamn och folkliga växtnamn som källor

Ulla Ekvall

- Läs först sidorna 109–120
- Hur skiljer sig folkliga växtnamn från vetenskapliga växtnamn?
- Vilka källor finns att tillgå för den som letar efter folkliga namn på växter?
- Hur kan folkliga växtnamn vara en källa i sig? Vad kan de berätta?

Fabulat, plagiat och spökuppgifter – att använda berättande källor inom etnobiologi

Ingvar Svanberg

- Läs först sidorna 121–136
- Hur tillämpar du källkritik vid din egen forskning?
- Vad avgör om en källa får anses falsk eller sann?
- Vad kännetecknar enligt Ingvar Svanberg en förfalskning och ett fabulat?

Örta- och läkeböcker i den Brøndegaardska boksamlingen

Inger Larsson

- Läs först sidorna 137–149
- Vad är den Brøndegaardska samlingen?
- Vilket värde har läkeböcker och örtaböcker som källa?
- Vilken källkritik måste tillämpas när man läser böckerna?

Medicinska skrifers innehåll och användbarhet

Håkan Tunón

- Läs först sidorna 151–160
- Efter att ha läst Håkan Tunóns uppsats: Vad kan de medicinska skrifterna berätta?
- Vilka svårigheter finns kring denna källa?
- Vilka andra källor kan man komplettera med för att få en bättre bild?

Träföremål berättar – etnobiologiska aspekter på några av Nordiska museets träföremål

Johan Åkerlund

- Läs först sidorna 161–168
- Vilken information kan man få ut av att studera äldre tiders träföremål?
- Har du/ni exempel på träföremål i era samlingar/hembygd som är snidade i olika träslag? Finns det någon som tillverkar sådana idag?
- Hur kan ni ta tillvara och visa dessa föremål?
- Vilket värde kan de få?

Föremål berättar om djurmaterial i slöjd- och hantverksproduktion

Håkan Liby

- Läs först sidorna 169–176
- Hur beskriver Håkan Liby kunskapsöverföringen i det förindustriella samhället?
- Vilken information kan vi få ut av att studera ett slöjdföremål?
- Ta gärna fram några exempel på slöjdföremål ur era egna samlingar och diskutera detta mot bakgrund av Håkan Libys uppsats. Ålder? Användning?

Föremålsrekonstruktion som analysmetod

Helena Åberg

- Läs först sidorna 177–186
- Vilka olika skäl kan det finnas att göra en föremålsrekonstruktion?
- Vilka källor finns för att söka information om en rekonstruktion?
- Hur går en föremålsrekonstruktion till? Vad är viktigt att tänka på?

Att använda bilder som källa för etnobiologisk forskning

Kristina Berg

- Läs först sidorna 187–299
- Efter att ha läst Kristina Bergs uppsats: Vilken betydelse kan bilder ha som källa?
- Hur och var hittar man bra bilder för din forskning? Finns det ett bildarkiv i er förening?
- Vilka källkritiska aspekter måste man ha med sig när man använder bilder vid forskning?
- Vad sägs om upphovsrätt? Hur hanterar du upphovsrätt för bilder?

Bilden som etnobiologisk kunskapskälla – exemplet Bruno Liljefors

Allan Ellenius

- Läs först sidorna 201–211
- Hur kan landskapsmåleri användas som källa?
- Vilken typ av information kan man förvänta sig att finna?
- Vilken källkritik måste forskaren utöva vid arbetet med landskapsmålningar?

Bortom åker och äng – de äldsta lantmäterikartorna berättar

Pia Nilsson & Olof Karsvall

- Läs först sidorna 213–223
- När och hur upprättades de äldsta lantmäterikartorna?
- Vilket var deras syfte?
- Hur kan du som släkt eller hembygdsforskar få tillgång till kartorna?
- Vilken typ av information kan du förvänta dig att finna i kartorna?
- Finns det risker med det äldre kartmaterialet? Vilken källkritik måste du utöva i arbetet med äldre lantmäterikartor?

Historiska kartor – en kort översikt

Anna Dahlström

- Läs först sidorna 225–232
- Varför är det viktigt att veta kartans ålder?
- Vilka andra orsaker finns att kartorna skiljer sig i utseende än vid vilken tidpunkt de kom till?
- Vilka olika arkiv finns för historiska kartor?
- Hur kan du som hembygds- eller släktforskar få tillgång till historiska kartor?

Intervjuer – en metod att utreda stora kunskapssystem

Yngve Ryd

- Läs först sidorna 233–244
- Vilka råd ger Yngve Ryd till den som använder intervjuer som källa?
- Hur skiljer sig berättande av aktiviteter som är kopplade till föremål eller sysslor åt från sagor eller sång?
- Vad tar du med dig från uppsatsen att tänka på vid en intervjusituation?
- Finns det någon i din närhet som du skulle kunna intervjua om äldres naturbruk?

Att arbeta med muntliga källor – intervjuhandledning

Lillian Ryd

- Läs först sidorna 245–259
- Vilka fällor finns enligt Lillian Ryd vid intervjusituationer?
- Vad är trestegsmetoden?
- Diskutera gärna frågeteknik och om tid finns – öva på att intervjua varandra!
- Hur kan man använda sig av frågelistor?
- Vilka fördelar och nackdelar finns med att spela in intervjuer?
- Vilken metod känner du dig mest bekväm med; att spela in eller anteckna?
- Vad måste du som forskare tänka på när du skriver ut ditt material?
- Hur avgör du hur många informanter du behöver och hur många träffar du behöver med var och en? Ska du intervjua dem en och en eller flera vid samma tillfälle?
- Om du intervjuat förut – hur tyckte du att det gick? Klarade du uppgiften? Vad tar du med dig från uppsatsen till nästa intervjutillfälle?
- Hur ser du på anonyma berättare?
- Diskutera gärna om det finns personer i er hembygd som ni gärna skulle vilja intervjua – hur bör ni lägga upp arbetet? Förberedelser, genomförande och förvaltning av materialet.

Mårten Sjöbeck och den folkliga kunskapen

Karin Gustavsson

- Läs först sidorna 261–273
- Vilken typ av information kan du som forskare idag hämta ur Sjöbecks material?
- Hur kan du få tillgång till Sjöbecks arbete?
- Diskutera gärna vilka reflektioner ni gjort när ni läst Karin Gustavssons uppsats.
- Vilken inspiration får du från Sjöbecks arbete? (Titta gärna på hans landskaps-
skildringar från ditt landskap om han har skrivit en sådan.

Morfars karta – som jag minns den

Lars-Erik Edlund

- Läs först sidorna 275–283
- Skulle ni kunna använda er av att rita mentala kartor i ert arbete med
att beskriva hembygden?
- Vilken typ av kunskap kan lyftas fram genom denna metod?
- Vad är det som Lars-Erik Edlund kallar för kartans tystnader?

Etnokartering – att synliggöra naturresursanvändning

Håkan Tunón & Marie Byström

- Läs först sidorna 285–296
- Vad är etnokartering?
- Vilken funktion kan etnokartering fylla?
- Hur skulle ni kunna arbeta med etnokarteringar i er bygd?
- Vad bör ni tänka på om ni vill göra en etnokarteringsövning?
- Vilka fördelar har istället en kalender över nyttjandet av landskapet
eller vardagslivet i bygden?

Dokumentation av kulturlandskapet, Tåssåsens sameby

Ewa Ljungdahl

- Läs först sidorna 297–298
- Hur kan en databas användas för att registrera kulturlämningar,
platser eller personer för framtiden?
- Arbetar ni med någon form av databas?
- Vilka reflektioner gör du efter att ha läst Ewa Ljungdahls text kring
hur amatörforskare, bygdebör och yrkesverksamma forskare kan
arbeta tillsammans?

Landskapet som arkiv

Urban Emanuelsson

- Läs först sidorna 299–311
- Vad menar Urban Emanuelsson med att landskapet är ett arkiv?
- Nämn några olika ingångar för den som vill använda landskapet som källa.
- Hur kan levande organismer som växter, träd, osv. användas som källa?
- Hur kan spår i landskapet visa på fornlämningar och yngre bebyggelserester?
- Efter att ha läst Urban Emanuelssons uppsats: Hur tycker du att man bör gå tillväga för att få förståelse för ett landskap?
- Hur kan olika typer av källmaterial samverka till en djupare kännedom om landskapet?

Biologiskt kulturarv som källa till kunskap om traditionellt brukande

Tommy Lennartsson

- Läs först sidorna 313–322
- Vad är biologiskt kulturarv?
- Hur har mänskliga aktiviteter och strävanden påverkat naturen och hur skiljer sig halvnaturligt biologiskt kulturarv från odlad domesticerad mångfald eller anlagd mångfald?
- Vilken nytta kan kunskap om det biologiska kulturarvet innebära för naturvård och kulturmiljövård?
- På vilka sätt är naturen påverkad av tidigare respektive modernt brukande i din närhet och hur ser man det i dagens biologi?

Arkeologi och arkeobotanik: växtmaterial som kunskapskälla – att analysera och tolka de fysiska lämningarna efter människor, mat och aktiviteter

Anna Andréasson & Ann-Marie Hansson

- Läs först sidorna 323–334
- Hur kan arkeologisk forskning kring växter och deras användningsområden bidra till förståelse för hur ert landskap fungerar?
- Vad kännetecknar en arkeologisk forskningsmetod?
- Vilka risker och vilka fördelar finns med en arkeologisk arbetsmetod?
- Nämn några olika analysmetoder för fossilt växtmaterial.

I människans spår med pollenanalys

Per Lagerås

- Läs först sidorna 335–343
- Hur fungerar metoden pollenanalys?
- Vilken typ av information kan pollenanalys bidra med?
- Vilka möjligheter och vilka begränsningar finns med metoden?

Döda ben talar – metoder och möjligheter inom arkeozoologi och osteoarkeologi

Leif Jonsson

- Läs först sidorna 345–356
- Vilken typ av källmaterial använder sig en arkeozoologisk forskare av?
- Vilken typ av information kan fynd av djurben ge?

Datering med kol-14

Göran Possnert

- Läs först sidorna 353–356
- Vad innebär kol-14 metoden?
- Hur går metoden till?
- När är det lämpligt att använda sig av kol-14?

Dendrokronologi

Björn Gunnarson

- Läs först sidorna 357–360
- Nämn några användningsområden för dendrokronologi.
- Vilka fördelar finns med dendrokronologi som dateringsmetod?
- Finns något föremål i föreningens samlingar som bör åldersbestämmas?

Till cirkelledaren

En studiecirkel innebär:

- Minst tre personer
- Minst tre sammankomster
- Minst nio studietimmar
- Mellan sammankomsterna ges tid för reflektion och eftertanke samt förberedelse för nästa sammankomst.
- Studiecirkeln leds av en cirkelledare som är godkänd av studieförbundet
- Deltagarna är delaktiga i planeringen av cirkelns form och innehåll.

Kontakta Studieförbundet Vuxenskolan där du bor så får du råd och tips kring upplägget av studiecirkeln! För dig som är cirkelledare har Studieförbundet Vuxenskolan ett eget internt cirkelledarnät www.cirkelledarnatet.se Här finns mer information och tips.

Nycklar till kunskap